

Ekonomik Büyüme ve Göç İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz

Economic Growth-Migration Nexus: An Analysis Based on Developing Countries

Asst. Prof. Dr. Haktan Sevinç (Iğdır University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Eda Bozkurt (Atatürk University, Turkey)

Asst. Prof. Dr. Serkan Künü (Iğdır University, Turkey)

Ph.D. Candidate Demet Eroğlu Sevinç (Iğdır University, Turkey)

Abstract

Relations between migration and economic growth have been shaped around both positivist and Non-positivist ideas in the economic literature. Approaches based on the Positivist argument mostly views the effect of migration on economic growth through the lens of human capital and brain drain while Non-positivist argument approaches the issue in terms of the negative effects of unqualified labor. On the other hand, increasing migration at the international level has been gaining importance since immigrants create socio-economic problems in both their native and destination countries. In this study, effects of migration, which constitutes an important problem both at the national and the international level, on economic growth were investigated in the light of these approaches. Relations between migration and economic growth in the developing countries were researched through panel data methods. According to the findings of the study, migration has a negative effect on economic growth. Therefore, it can be said that immigration of qualified human capital and brain drain has important consequences for the economic development of countries. This situation undoubtedly implies implementation of policies which directly affects the amount of investment to human capital.

1 Giriş

Göç ve ekonomik büyüme/kalkınma arasındaki ilişki uzun süredir birçok ekonomist ve politikacı tarafından analiz ediliyor olsa bile söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin yönü ve boyutu net olarak ortaya konmamıştır. Bu duruma sebep olarak göç veren ile göç alan ülkelerde göç olgusunun zıt etkiler oluşturması en temel faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki; göç veren bir ülkede görece kalifiye emek gücünün göçmesi bu ülkede kalifiye beşeri sermayenin azalmasıyla verimlilik düşüşlerine yol açabilmektedir. Ortaya çıkan söz konusu düşüş dolayısıyla da ekonomik büyüme/kalkınma sekteye uğrayabilmektedir. Diğer taraftan kalifiye olmayan emek gücünün göçmesi ise göç veren ülkede emeğin marjinal ürününü artırarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerde bulunabilecektir. Göç alan ülkelerde ise süreç tersine işleyebilecek ve doğal işsizlik düzeyi üzerinde bir göç akımı ülkedeki işsizlik oranlarını aşırı bir şekilde yükseltebilecektir.

Söz konusu bu teorik bilgiler ışığında kalifiye işgücünün büyüme üzerine olumlu yöndeki etkisine dayalı birçok teori ortaya çıkmış ve emeğin verimliliğine yönelik çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca göçmenlerin göç ettikleri ülkelerin ekonomilerine yönelik muhtemel etkilere dayalı çok daha fazla net görüş ve teori varken, kendi ülkelerinin ekonomilerine yönelik göçün etkilerine dayalı teori ve görüş nispeten daha azdır. Bu minvalde göç olgusu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dövizde dayalı bir sermaye hareketliliği katarak iç piyasalardaki likiditeyi arttırmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise emeğe dayalı endüstrilerde ihtiyaç duyulan emek faktörüne nispeten bir maliyette bulunulmadan veya daha düşük maliyetlerle sahip olunmasına katkı sunmaktadır. Böylece gelişmekte olan ülkelerdeki nitelikli işgücü göçünün artmasına yol açarak bu ülkeler için bir dezavantaj oluştururken, gelişmiş ülkeler içinse bir avantaj oluşturmaktadır. Nitelikli emek gücünün hareketliliği ise beyin göçü kapsamında değerlendirilmekte ve göç alan ülke için en çok arzu edilen göç şekli sayılmaktadır.

Diğer taraftan söz konusu bu durumu Neoklasik kuram; işgücü, düşük geliri ülkelerden/bölgelerden yüksek geliri ülkelere/bölgelere yönelerek kişi başına gelirin net iç göç alan ülkelere/bölgelerde zamanla azalmasına, net iç göç veren ülkelere/bölgelerde ise zamanla artmasına yol açar şekilde açıklamaktadır. İşgücünün bir ülkeden/bölgeden diğerine göçü ile birlikte ülkelerarası/bölgelerarası gelir farklılıkları zaman içinde kaybolacak, sonucunda ise göç yavaşlayacak ve en nihayetinde duracaktır. Bu bakış açısına göre göç, ülkelerarası/bölgelerarası gelir yakınsamasını hızlandıran bir olgu durumundadır (Kırdar ve Saraçoğlu, 2012: 2).

Bu bağlamda çalışmanın amacı; ekonomik büyüme ve göç olgusu arasındaki ilişkiyi Türkiye'nin de dahil olduğu gelişmekte olan ekonomiler özelinde araştırmaktır. Panel veri analizine dayalı olan çalışmanın zaman boyutunu ise 1962-2012 dönemine ait 5 yıllık veriler oluşturmaktadır. Çalışma ekonomik büyüme ve göç ilişkisine yönelik bazı teorik bilgilerin verildiği giriş kısmı ile başlamakta ve konuyla ilgili literatür özetinin verildiği ikinci bölümle devam etmektedir. Üçüncü bölüm; veriler, yöntem ve araştırma bulgularının verildiği ampirik analiz kısmından oluşmaktadır, son bölüm ise çalışmaya ait genel bir değerlendirilmenin yapıldığı ve analiz sonuçlarının yorumlandığı kısımdan oluşmaktadır.

2 Literatür

Zlotnik (1998), 1965-1996 yılları arasında uluslararası göç ile ilgili genel bir değerlendirme yapmıştır. Uluslararası göçün karmaşık ve değişik bir olgu olduğunu, uluslararası düzeyde kapsamlı veri olmamasına rağmen 1965'den bu yana göçün giderek artan bir oranda arttığını, uluslararası göçün küresel ekonomik değişimde en önemli faktörlerinden biri olduğunu ifade etmiştir.

Chen (2005), ABD ve Filipinler için stokastik dinamik modellerle kaynak ülke açısından göçün ekonomik büyüme üzerine etkilerini araştırmıştır. Uluslararası göçün doğurganlık ve eğitim harcamalarını etkilediği için ekonomik büyümeyle ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca kısa dönemde meydana gelen bir beyin göçü ile uzun dönemde yüksek beşeri sermaye niteliğindeki işçilerin göç etmesinin ekonomik büyümeye zarar verebileceğini vurgulamıştır.

Morley (2006), Avustralya, Kanada ve ABD'de 1930-2002 döneminde sınır testi yöntemiyle göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre uzun dönemde ekonomik büyümeden göçe doğru nedensel bir ilişki olup tersi söz konusu değildir. Bu ülkelerde göçü kontrol etmek için kullanılan kanunların tamamen başarılı olmadığına karar verilmiştir.

Bozdağ ve Atan (2009), Türk işçilerinin, Avrupa Birliği üyesi yedi ülkenin ve Norveç'in milli gelirlerine olan katkılarını 1995-2006 yılları arasında Veri Zarflama Analizi, Potansiyel İyileştirmeler Analizi ve Malmquist Endeksi ile incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre toplam işgücü ve sermaye faktörlerinin üretime olan katkıları açısından etkinlikleri en yüksek ülkeler, İsveç ve Norveç'tir. Yerli ve yabancı emek olarak ayırım yapıldığında en etkin ülke Finlandiya'dır.

Maria ve Lazarova (2012), 130 gelişmekte olan ülkede 1990-2000 dönemi için regresyon ve simülasyon analizleriyle göç, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Göçün beşeri sermayenin hem düzeyinde hem de bileşiminde istatistiki olarak anlamlı etkisi söz konusudur. Ayrıca bu durumda büyüme üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Yetenekli insanların göçü sebebiyle nüfusun %70'i daha düşük büyümeye maruz kalmaktadır. Teknolojik gelişmişlik düzeyi düşük ülkelerde kayıplar daha da fazladır.

Martin (2012), Meksika-ABD ve Türkiye-Avrupa ülkeleri için göç ve ekonomik kalkınma arasında karşılaştırmalı deskriptif bir araştırma yapmıştır. Yazara göre formel işlerde çalışan nüfusun çok küçük bir kısmı göç etmektedir. Bu sebeple Meksika ve Türkiye hükümetlerinin ve olası bu ülkelere gelen göç ile başatması gereken Amerika ile Avrupa hükümetlerinin göç etme gereksinimini durduracak bir kalkınma sağlaması gerekmektedir. Bunu sağlamanın yolu, tarım sektörünü bırakan ve istihdama yeni katılacak işgücü ile enformel istihdamda olan ve hiç istihdamda olmayanlar için ayrıca istihdam piyasasına yeni girenler için uygun işler sağlayacak ekonomik büyümenin istikrarla sürdürülmesidir.

Boubtane vd. (2014), 22 OECD ülkesi 1986-2006 GMM ile ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Göçmenler tarafından oluşturulan beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Karaca ve Saruç (2014), Avrupa Birliği'ne aday tüm geçiş ekonomileri ile Türkiye'de göç olgusunu teorik düzeyde araştırmışlardır. Avrupa Birliği'ne aday tüm geçiş ekonomileri ile Türkiye'nin transit geçiş ülkesi olduğunu, işçi gelirleri alıcı ülkenin döviz kazanımının arttırdığını, gelir seviyesinin de yükselttiğini ancak ekonomik kalkınmaya ne ölçüde katkısı olduğunu belirsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Aday geçiş ekonomileri ve Türkiye'de işçi döviz girişi için millî gelir içindeki payı ne olursa olsun, büyüme ve refahı tek başına arttıramayacağı, ancak diğer sosyal ve ekonomik ölçütlerle birlikte kalkınmaya katkısı olacağını ifade etmişlerdir.

Yukarıda verilen literatür özeti ışığında ekonomik büyüme ve göç ilişkisine yer verilen çalışmaların hem sınırlı sayıda olduğu hem de ekonometrik tekniklere fazlaca yer verilmediği görülmektedir. Bu sebeple ortaya konan bu çalışmanın gerek teorik gerekse ampirik yönüne söz konusu literatüre katkı oluşturacağı söylenebilir.

3 Ampirik Analiz

3.1 Veriler ve Yöntem

Araştırmada 1962-2012 dönemi için beş yıllık ortalama verilerle Türkiye'nin de içinde yer aldığı gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve göç ilişkisi araştırılmıştır. Uygulanacak panel veri analizlerinde ekonomik büyümeyi temsilen Y ; gayri safi yurtiçi hasıladaki yıllık büyüme oranı, göçü temsilen M ; net göçün nüfusa oranı değişkenleri kullanılmıştır. İlgili veriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişkinin incelenmesinde ele alınan veri seti yatay kesit boyutu ($N=18$), zaman boyutundan ($T=11$) büyük olduğu için, $N>T$ durumuna uyan dengeli panel verileri içermektedir. Çalışmada ilk olarak homojenlik testiyle panel veri modellerindeki β eğim katsayılarının yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı test edilmiştir. Homojenlik testinde Pesaran ve Yamagata tarafından geliştirilen Delta Testi kullanılmıştır. Test S; Swamy test istatistiği ve k ; bağımsız değişken sayısı olmak üzere $Y_{it} = \alpha_i + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it} \quad i=1, \dots, N, t=1, \dots, T$ şeklinde hesaplanmaktadır. $H_0: \beta_i = \beta$ Eğim katsayıları homojendir (bütün β_i 'ler için) ve $H_1: \beta_i \neq \beta$ Eğim katsayıları homojen değildir (en az bir i için) şeklindedir.

Homojenlik testlerinin ardından birim kök ve eş-bütünleşme testlerinin seçiminde önemli olan yatay kesit bağımlılığı (cross-section dependence) incelemesi yapılmıştır. Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi eşitlik (1) deki gibi hesaplanmaktadır (Pesaran, 2004:9).

$$CDLM = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \sqrt{T_{ij} \hat{\rho}_{ij}} \right); N(0, 1) \text{ ve } N \rightarrow \infty \quad (1)$$

Çalışmada yatay kesit bağımlılığı varlığını reddeden boş hipotez reddedildiği için İkinci Nesil Birim Kök Testlerinden Pesaran'ın CADF Testine (Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller-CADF) yer verilmiştir. Pesaran'ın CADF Testi, standart ADF birim kök testinin bireysel serilerin birinci farkları ve gecikme seviyelerinin yatay kesit ortalamalarına göre genişletilmiş halidir (Pesaran, 2007:267). $H_0: \beta_i = 0$ Birim kök vardır ve $H_1: \beta_i < 0$ Birim kök yoktur şeklindeki hipotezlerin test edildiği CADF Testinde kullanılan temel denklem $y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{it}$ olup $i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T$ ve $u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it}$ 'dir. f_t , gözlemlenemeyen ortak etkileri, ε_{it} ise bireysel spesifik hataları göstermektedir. $\phi_i = 1$ olması durumunda $H_0: \beta_i = 0$ (tüm i 'ler için) şeklindedir. Bu durumda CADF Testi'nde kullanılan denklem şu şekilde ifade edilmektedir.

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

(2) nolu denklemde $\alpha_i = (1 - \phi_i)\mu_i$, $\beta_i = -(1 - \phi_i)$ ve $\Delta y_{it} = y_{it} - y_{i,t-1}$ 'dir. Böylece denklem $Y_{i,t}$ 'nin gecikmeli birinci farklarının ilave edildiği genişletilmiş regresyon denkleminde dönüşmekte ve tahmin edilmektedir. CADF ile her bir yatay kesite ait değerlerin durağanlığını tespit etmek güçtür. CADF regresyonu tahmin edildikten sonra H_0 hipotezinin geçerliliği panelin geneli için CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) istatistiği ile test edilebilmektedir. $CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i$ şeklinde ifade edilen CIPS istatistiğinde, gecikmeli değişkenlerin t -istatistiklerinin ortalamaları ($CADF_i$) alınmaktadır. CADF testinde CIPS istatistiğinin kullanılmasının temel nedeni, her bir yatay kesite ait birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınarak panelin geneli için birim kök testi yapılabilmesidir (Pesaran, 2007:267-268). Birim kök sınavasının ardından Westerlund tarafından 2008 yılında geliştirilen Durbin-Hausmann Eş-Bütünleşme Testi'nin kullanılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca çalışmada eş-bütünleşme katsayılarının tahmini için Pesaran (2006) tarafından geliştirilen $T > N$ ve $NT > T$ durumuna uyan Ortak İlişkili Etkiler (Common Correlated Effect-CCE) tahmin yöntemi kullanılmıştır. Serilerin heterojen olmasını ve yatay kesit bağımlılığı göz önünde bulunduran ve aynı zamanda değişkenlerin durağanlığı hakkında herhangi bir kısıtlama öngörmeyen Durbin-Hausmann Eş-Bütünleşme Testi'nde, eş-bütünleşmenin varlığı panel ve grup boyutu olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Durbin-Hausman panel testinde otoregresif parametrenin, H_0 : Eş-bütünleşme yoktur ve H_1 : Eş-bütünleşme vardır şeklindeki hipotezler altında tüm kesitler için aynı olduğu varsayımı yapılmaktadır. Bu varsayım altında boş hipotezin reddedilmesi, bütün kesitler için eş-bütünleşmenin varlığına işaret etmektedir. Grup testinde ise otoregresif parametrenin kesitler arasında farklılaşmasına izin verilmektedir. Testte boş hipotezin reddedilmesi, en azından bazı kesitler için eş-bütünleşme ilişkisinin varlığına işaret etmektedir (Bayar vd., 2011:15). Durbin-Hausmann Testi ile eş-bütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi durumunda, değişkenlerin uzun dönem eş-bütünleşme katsayıları tahmin edilebilmektedir. Bu amaçla kullanılan CCE tahmincisi aşağıdaki eşitlik ile ifade edilmektedir.

$$y_{it} = \alpha_i' d_t + \beta_i' x_{it} + e_{it} \quad i = 1, \dots, N, \quad t = 1, \dots, T \quad (3)$$

(3) nolu eşitlikte $e_{it} = \gamma_i' f_t + \varepsilon_{it}$ şeklindedir. Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Ortalama Grup Etkileri (Common Correlated Mean Group Effects-CCMGE) ve Havuzlanmış Ortak İlişkiler (Common Correlated Effects Pooled-CCEP) tahmincisi kullanılmaktadır (Pesaran, 2006:982).

Son olarak, bu çalışmada yapılan panel veri analizlerinde Gauss 10 ve Eviews 9 ekonometrik analiz paket programları kullanılmıştır.

3.2 Araştırma Bulguları

Araştırma yapılan ilk test homojenlik testi olup sonuçları Tablo 1 yardımıyla görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre eğim katsayılarının heterojen olduğunu söylemek mümkündür. Böylece her kesit için yapılacak eş-bütünleşme testinin geçerli ve güvenilir olduğu tespit edilmiş olmaktadır.

Test	Test İstatistiği	p Değerleri
Delta tilde adj	1.290	0.098

Tablo 1. Homojenlik Testi Sonuçları

Tablo 2'de homojenlik testinin ardından yapılan yatay kesit bağımlılığı araştırmasına ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre birimler arasında yatay kesit bağımlılığın olmadığını ileri süren H_0 hipotezi % 1 önem düzeyinde modelde reddedilmiştir. Ülke grupları itibarıyla paneli oluşturan kesitler arasında yatay kesit bağımlılık bulunduğu için ülkelerden birinde meydana gelen beklenmeyen bir olay diğerlerini de aynı şekilde etkileyebilmektedir.

Test	Test İstatistiği	p Değerleri
Panel için cd LM (Pesaran 2004 CD)	4.174	0.000

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Yatay kesit bağımlılığı dikkate alan CADF-CIPS birim kök testine ait sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir. Değişkenlerin düzey değerlerine göre yapılan CADF Testi sonucunda elde edilen CIPS istatistiklerine göre hem Y hem de M değişkeni durağan değildir. Bu nedenle değişkenlerin farkları alınarak CADF-CIPS birim kök testi tekrar yapılmıştır. Her iki değişkenin birinci fark değerleri ile $I(1)$ durağan hale geldikleri, yani birim kök içermedikleri tespit edilmiştir.

Ülkeler	Seviye				Fark			
	Y		M		Y		M	
	Stat.	Lag Length	Stat.	Lag Length	Stat.	Lag Length	Stat.	Lag Length
Cezayir	-6.809 ^b	2	-0.133	2	-259.964 ^a	2	-0.692	2
Belize	-4.288 ^c	2	-3.960	2	-4.926 ^a	2	-1.294	2
Botsvana	-1.912	2	-1.045	2	1.132	2	-1.662	2
Çin	-4.945 ^b	2	-0.627	2	-1.970	2	-0.410	2
Kolombiya	-0.705	2	1.447	2	-0.805	2	0.509	2
Kosta Rika	0.154	2	-1.427	2	-0.411	2	-1.385	2
Dominik Cum.	-0.291	2	-0.677	2	-0.559	2	-0.735	2
Ekvator	-1.389	2	-1.914	2	-1.438	2	-14.989 ^a	2
Gabon	-2.529	2	-3.802	2	-12.506 ^a	2	-1.121	2
İran	-1.327	2	-3.521	2	-0.965	2	-2.787	2
Malezya	-1.753	2	-2.526	2	-2.992	2	-3.811	2
Meksika	-2.889	2	-1.064	2	-4.519 ^c	2	-14.770 ^a	2
Panama	-0.422	2	-1.604	2	-4.245 ^c	2	-0.417	2
Paraguay	-0.041	2	-0.509	2	-0.606	2	1.515	2
Peru	-1.507	2	-3.908	2	-4.505 ^c	2	-33.045 ^a	2
Güney Afrika	-2.482	2	0.465	2	-12.296 ^a	2	0.019	2
St. Vincent ve Grenad.	-6.228 ^b	2	-3.793	2	-5.038 ^b	2	-1.739	2
Türkiye	-5.171 ^b	2	-0.296	2	-16.786 ^a	2	1.226	2
	CIPS: -2.474		CIPS: -1.605		CIPS: -18.522^a		CIPS: -4.199^a	

Not: CADF istatistiği kritik değerleri, Pesaran (2007) Tablo 1c, s.276; -7.50, -4.89 ve -3.99 olmak üzere a;%1, b;%5 ve c;%10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. CIPS istatistiği kritik değerleri, Pesaran (2007) Tablo 2c s.281; -3.46, -3.02 ve -2.82 olmak üzere a; %1, b;%5 ve c;%10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 3. CADF ve CIPS Birim Kök Testi Düzey Sonuçları

Çalışmada homojenlik, yatay kesit ve birim kök testi sonuçları, serilerin heterojen olduğuna, yatay kesit bağımlılık içerdiğine ve birinci fark cinsinden durağan olduklarına işaret etmektedirler. Bu duruma uygun olarak yapılan Durbin-Hausmann Eş-Bütünleşme Testi'nin sonuçları Tablo 4'te görülmektedir. Durbin-Hausmann Eş-Bütünleşme Testi sonuçlarına göre, otoregresif parametrenin tüm kesitler için aynı olduğu varsayımı altında hem grup hem de panel istatistikleri %1 önem düzeyinde anlamlıdır. Boş hipotezin reddedilmesi, panelde yer alan bütün kesitler için eş-bütünleşmenin var olduğunu göstermektedir. Yani ekonomik büyüme ve göç arasında eşbütünleşik ilişkilerin varlığından söz edilebilmektedir.

Test	Test İstatistiği	p Değerleri
dh_g	6.261	0.000
dh_p	8.725	0.000

Tablo 4. Westerlund (2008) Durbin-Hausmann Test Sonuçları

Eşbütünleşme ilişkisinin varlığının ardından değişkenlerin uzun dönem eş-bütünleşme katsayıları tahmin edilmiştir. Tablo 5 CCE tahmincisinin panel ve yatay kesit birimler için hesaplanan regresyon katsayılarını göstermektedir. Tablo 5'te yer alan sonuçlara göre, elde edilen ampirik bulgular sonucunda ekonomik büyüme ve göç arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Göçte meydana gelen %1'lik artış, ekonomik büyümeyi %3.32 artırmaktadır.

Yatay Kesit	Katsayı	t istatistiği
Cezayir	11.511	5.437 ^a
Belize	-0.239	-1.636 ^c
Botsvana	1.635	2.422 ^a
Çin	36.906	2.159 ^b
Kolombiya	-1.356	-1.053
Kosta Rika	-0.372	-1.617 ^c
Dominik Cum.	10.890	3.858 ^a
Ekvator	2.812	4.117 ^a
Gabon	-2.185	-2.142 ^b
İran	-1.985	-2.902 ^a
Malezya	0.264	0.364
Meksika	-0.902	-1.563 ^c
Panama	-0.940	-0.760
Paraguay	1.519	2.103 ^b
Peru	2.701	2.369 ^a
Güney Afrika	0.241	0.755
St. Vincent ve Grenadinler	-0.271	-0.459
Türkiye	-0.296	-1.333 ^c
Panel	3.329	1.531 ^c
Not: İstatistik değerleri 2.32, 1.65 ve 1.28 olmak üzere a;%1, b;%5 ve c;%10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.		

Tablo 5. CCE Tahmincisinin Yatay Kesit ve Panelde Hesaplanan Regresyon Katsayıları

4 Sonuç

Ekonomik büyüme ve kalkınma; gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş tüm ülkeler için çok önemli bir hedef olmakla birlikte büyüme ve kalkınma sürecinin hangi enstrümanlar tarafından belirlendiği geçmişten bu yana birçok araştırmacı ve politikacı için en önemli sorulardan biri olmuştur. Bu bağlamda ekonomik büyüme üzerinde göç olgusunun etkisi de birçok teori ve teorisyen tarafından irdelenmiştir. Söz konusu değişkenler olan ekonomik büyüme ve göç olgusu arasındaki ilişkinin boyutu ülkelerin aldığı ve verdiği göçün miktarına ve niteliğine bağlı olmakla birlikte genel görüş, nitelikli sermaye göçü alan ülkelerin ekonomik büyümesinin artacağı ve niteliksiz sermaye göçü alan ülkelerin ise ekonomik büyüme sürecinden olumsuz etkileneceği yönündedir. Fakat diğer taraftan nüfus artış hızı düşük veya negatif olan gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen kalifiye olmayan beşeri sermaye akımlarının da söz konusu ülkelerin ekonomik büyümesini olumlu yönde etkileyebileceği yönünde görüşler de mevcuttur. Bununla birlikte göç veren ülkeler için azalan işgücüyle birlikte emeğin marjinal verimliliğinin artması da mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişkiler ve ekonomik büyümeye göçün muhtemel etkileri ortaya konan bu çalışmanın da konusunu oluşturmaktadır.

Panel veriye dayalı analizin ilk kısmında panelin bütünündeki homojenlik, yatay kesit ve birim kök testleri analiz edilmiş ve ortaya çıkan analiz bulguları serilerin heterojen olduğuna, yatay kesit bağımlılık içerdiğine ve birinci fark cinsinden durağan olduklarına işaret etmiştir. Ortaya çıkan bu sonuçlar ışığında gerçekleştirilen panel ve yatay kesit katsayı sonuçlarına göre ise Cezayir, Botsvana, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Paraguay ve Peru'da ekonomik büyüme ile göç arasında istatistiki olarak anlamlı ve pozitif ilişkiler bulunmaktadır. Belize, Kosta Rika, Gabon, İran, Meksika ve Türkiye gibi diğer ülkelerde ise ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişkinin yönü negatif olmakla beraber istatistiki açıdan anlamlı çıkmaktadır.

Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde ülkeler arasındaki göçün niteliği (kalifiye veya kalifiye olmayan emek gücünün göç etmesi) belli olmamakla birlikte, panelin tümünde ve genel olarak araştırılan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda (18 ülkenin 13'ünde) ekonomik büyüme ve göç arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer taraftan ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişkilerin anlamlı bulunduğu ülkelerin 7'sindeki katsayılar pozitifken, 6'sında ise negatiflik söz konusudur. Bu durum katsayıların pozitif olduğu ülkelerde görece kalifiye olmayan emek gücünün göç etmiş olabileceği şeklinde yorumlanabileceği gibi, katsayıların negatif olduğu ülkelerde ise görece kalifiye olan emek gücünün göç ediyor olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca göç yalnızca ekonomik yani tek boyutlu bir olgu olmadığı için sosyal yönü dahil olmak üzere farklı bakış açılarını içinde barındıran politika ve yaklaşımlara ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Bayar, G., Güloğlu, B. ve Tokpunar, S., “Sanayi Sektörü İstihdamının Temel Belirleyicileri ve Dış Ticaret, Türkiye Örneği”, *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi*, 2011, 15.
- Boubtane, E., Dumont, J.C. ve Rault, C., *Immigration and Economic Growth in the OECD Countries, 1986-2006*, IZA Discussion Paper Series, (Working Paper No:8681), Germany, 2014.
- Bozdoğan, E. G. ve Atan, M. (2009) “Avrupa Ülkelerine Göç Eden Türk İşçilerin İktisadi Etkinliğe Katkısı”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 159-180.
- Chen, H.J. (2006) “International Migration and Economic Growth: A Source Country Perspective”, *J Popul Econ*, 19, 725–748.
- Gökçek Karaca, N. ve Saruç, S., “Türkiye ve Avrupa birliğine Aday Geçiş Ekonomilerinde Uluslararası Göç Trendleri”, International Conference On Eurasian Economies, 2014.
- Kırdar, M.G. ve Saracoğlu, D.Ş. (2012) “İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği”, Türkiye Ekonomi Kurumu, TEK Tartışma Metni, 2012/75.
- Maria, C. D. ve Lazarova, E.A. (2012) “Migration, Human Capital Formation, and Growth: An Empirical Investigation”, *World Development*, 40(5), 938–955.
- Martin, P. L. (2012) “Göç, Ticaret ve Kalkınma: Meksika-ABD ve Türkiye-Avrupa Karşılaştırması”, *Migration Letters*, 9(4), 401-414.
- Morley,, B. (2006) “Causality Between Economic Growth and Immigration: An ARDL Bounds Testing Approach”, *Economics Letters* 90 (2006) 72–76.
- Pesaran, M. H., *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels*, (Working Paper No:0435), University of Cambridge, Cambridge 2004.
- -----, (2006) “Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with A Multifactor Error Structure”, *Econometrica*, 74(4),967-1012.
- -----, (2007) “A Simple Panel Unit Root in the Presence of Cross-Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*, 22(2007), 265-312.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T., (2008) “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”, *Journal of Econometrics*, 142(2008), 50-93.
- Zlotnik, H. (1998) “International Migration 1965-96: An Overview”, *Population and Development Review*, 24(3), 429-468.